Mihaela MUNTEANU SISERMAN

Daiana FELECAN, Aspecte ale polifoniei lingvistice. Teorie și construcție

M.M.S. – conf. univ. dr., Universitatea de Nord, Baia Mare.

Cartea *Aspecte ale polifoniei lingvistice. Teorie și construcție* (Editura Tritonic, Colecția Comunicare, București, 2010), semnată de colega noastră, conf. dr. Daiana Felecan, de la Catedra de limba și literatura română a Universității de Nord, Baia Mare, Facultatea de Litere, propune, după cum declară autoarea în *Cuvântul introductiv, o sinteză* a noțiunilor de bază ale teoriei *polifoniei lingvistice,* pentru a fi la îndemâna tuturor celor interesați de fenomenul respectiv (studenți filologi, masteranzi, și de ce nu, lingviști preocupați de mecanismele de actualizare a mai multor „voci" în text-discurs).

Lucrarea este structurată în două părți: *Partea I* a lucrării prezintă reperele teoretice și diferitele modele care au stat la baza fundamentării teoriei polifoniei lingvistice, începând cu dialogismul bahtinian, trecând prin școala ducrotiană ce „sparge" unicitatea *Subiectului vorbitor* și noul model scandinav ScaPoLine, în timp ce *Partea a II-a* se vrea un reflex aplicativ al conceptelor prezentate în prima parte.

Autoarea punctează direcțiile de cer-

BDD-R233 © 2011 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-05 02:44:31 UTC)

cetare într-o viziune integratoare, ce aparţine lingvisticii textuale, apropiind mai multe modele prin laturi comune sau punând în dezbatere (teoretică) diferenţele dintre acestea.

Demersul teoretic începe, aşa cum este de aşteptat, cu teoria polifoniei şi *dialogismul bahtinian*. Considerând textul literar drept spaţiu predilect al manifestării dialogismului, Bahtin construieşte o poetică a romanului dostoievskian, surprinzând relaţiile reciproce dintre autor şi personaj sau a personajelor între ele, în interrelaţie dialogică (în sens larg, polifonia desemnând o „multiplicitate de voci în acţiune într-un text", p. 17). Autoarea analizează capitolele cărţii lui M. Bahtin, *Problemele poeticii lui Dostoievski,* subliniind cu fineţe palierele polifoniei şi modalităţile prin care vocea *auctorială* se face „auzită" în romanul dostoievskian.

Un alt aspect pe care îl conturează cercetătorul rus este cel al obiectualizării raporturilor / legăturilor dialogale *în cuvânt*, distingând între: *cuvântul direct* – cu o orientare nemijlocită spre obiectul său; *cuvântul obiectual* (cuvântul personajului întruchipat); *cuvântul axat pe cuvântul străin* (cuvânt *difon*, ce ia naştere în condiţiile comunicării dialogale sau, cum îl numeşte autoarea cărţii, „cuvânt la două voci", p. 20), cu o diferenţiere foarte nuanţată a cuvântului *difon* cu o singură sau cu mai multe orientări. Din prima subcategorie sunt menţionate: stilizarea, naraţiunea povestitorului, *Icherzählung*, iar din a doua, parodia sub toate formele ei.

Prin analiza lui O. Ducrot, teoria polifoniei este subordonată limbii (faţă de Bahtin, unde câmpul de aplicare este cel al discursului). Autoarea prezintă distincţiile operante frază / enunţ, semnificaţia frazei / sensul enunţului, subiect vorbitor / locutor / enunţiator, ultimele două „instanţe" fiind entităţi teoretice, iar singura entitate „în carne şi oase" – subiectul vorbitor, responsabil de producerea enunţului.

Teoria scandinavă a polifoniei lingvistice, ScaPoLine, situează structura polifonică atât la nivelul limbii, cât şi al vorbirii, prin instrucţiunile furnizate, cu referire la interpretarea enunţului sau a interpretărilor posibile ale acestuia. Configuraţia polifonică cuprinde următoarele elemente:

– *locutorul* (LOC), *punctele de vedere* (pdv) definite ca „unităţi semantice care cuprind un conţinut semantic şi o judecată bazată pe acest conţinut" (p. 35), *fiinţele discursive* (*les êtres discursifs*: ê-d) – entităţi susceptibile de a fi răspunzătoare de punctele de vedere şi *legăturile enunţiative* (*les liens énonciatifs*), care asigură legătura între punctele de vedere şi fiinţele discursive.

BDD-R233 © 2011 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-05 02:44:31 UTC)

În continuarea acestui capitol sunt invocate două forme de manifestare ale polifoniei, așa cum acestea apar în modelul ducrotian: analiza polifonică a negației, cu cele trei subcategorii: *metalingvistică,* ce contrazice un enunț efectiv pronunțat: *Petru nu s-a lăsat niciodată de fumat; de fapt, nu a fumat niciodată în viață* (exemplu dat de autoare)*; polemică,* ce nu implică pronunțarea efectivă a enunțului pozitiv: *Petru nu s-a lăsat de fumat;* și *descriptivă*, definită drept „un derivat delocutiv al negației polemice, în sensul în care, prin producerea unui enunț negativ, se atribuie subiectului o (pseudo-)proprietate care justifică poziția locutorului din negația polemică corespunzătoare" (p. 62).

Cea de-a doua analiză ducrotiană surprinde mecanismele funcționării polifonice a *ironiei*. Conf. dr. Daiana Felecan definește ironia, citându-l pe Berrendonner (*apud* Maingueneau, 2008, 185): „a fi ironic [...] înseamnă să te înscrii în mod fals împotriva propriei enunțări, chiar în momentul în care o realizezi" (p. 64). Față de alte forme polifonice, ironia aduce în enunț un punct de vedere ce poate fi de adeziune sau de respingere, subiectul vorbitor „invalidându-și propria enunțare" (p. 64). Mărcile discursului ironic sunt detectabile la nivel suprasegmental (tonul, mimica), ironia neavând, cel puțin la nivel grafemic, indici de semnalare a acesteia. Ca forme particulare ale ironiei sunt menționate *autoironia* și *enunțurile ironice negative*.

În următorul subcapitol, *Ducrot – ScaPoLine: diferențe și asemănări* (p. 66-69), autoarea surprinde cu finețe lingvistică cele două direcții ale polifoniei, remarcând faptul că pentru ScaPoLine nu este pregnantă diferența între *locutori* și *enunțiatori*, de altfel, termenul *enunțiator* nici măcar nu este utilizat în acest model polifonic.

Menționăm alte câteva deosebiri semnalate:

– modul în care este înțeleasă, de fiecare direcție, polifonia lingvistică, respectiv cea textuală. Raporturile care pot exista între polifonia lingvistică și cea textuală au dus la unele divergențe ale celor două cadre teoretice: dacă pentru Ducrot naratorul unei povestiri are aceeași funcție cu locutorul unui enunț, pentru ScaPoLine polifonia lingvistică trebuie să se integreze în cea textuală, diferitele voci identificându-se în enunț(uri).

– *ființele discursive*, noțiune introdusă de ScaPoLine, care, la Ducrot, apare sub forma de *persoane ale discursului*, incluzându-i pe locutor și alocutor, nu doar pe enunțiatori. Ducrot distingea, de altfel, *obiectele discursului* de *ființele extralingvistice*. Conceptul de *ființă discursivă* este considerat de către autoare, pe bună dreptate, „diferența de căpătâi dintre cele două perspective", fără însă a minimaliza rolul pe care l-a avut teoria ducrotiană în fundamentarea teoriei scandinave a polifoniei.

BDD-R233 © 2011 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-05 02:44:31 UTC)

Capitolul următor, *Discursul reprezentat* (DR), sintetizează, printr-o definiție a autoarei, subscrierea acestui tip de discurs, sub toate formele sale de manifestare – *discurs raportat în stil direct, discurs raportat în stil indirect* și *discurs raportat în stil indirect liber* – la teoria polifoniei: „discursul raportat este fenomenul polifonic prin excelență" (p. 70), în acest tip discursiv întâlnindu-se emițătorul raportor (Re), receptorul raportor (Rr) și emițătorul citat (Ce). Sunt indicate mărcile distinctive ale fiecărui tip de discurs reprezentat: *verba dicendi*, de exemplu, în cazul discursului direct, *elementele modalizatoare,* în discursul secund. *Incorporarea enunțiativă* vizează aspectele sintactice ale discursului raportat: discursul direct este incorporat în discursul lui l_0 sau, altfel spus, „discursul citat își pierde complet independența sintactică față de discursul citant" (p. 78).

Partea a II-a a cărții propune analize din perspectiva determinării „vocilor" în diferite tipuri de situații textuale.

1) „Buclele" textuale (sintagmă preluată de la J. Authier-Revuz) surprind interpretarea valorilor pragmatice ale unor construcții incidente în limba română vorbită. Combinând cadrul teoretic al lingvisticii textuale pe linia Bahtin – Ducrot – Nølke – PolyphoniE, referitor la mărcile polifoniei sau și prezența mai multor „voci" la nivelul enunțului, cu o tipologie a incidentelor, așa cum este prezentată de *GALR* II (2008, 805-806) – alocutive, de raportare a vorbirii directe, metadiscursive, cu rol de conectori pragmatici, cu funcție expresivă, cu funcție conativă, automatismele verbale –, autoarea își propune să urmărească funcționarea acestor structuri sintactice din perspectiva articulării polifonice.

Rolul „buclelor" textuale este evidențiat prin „șansa" pe care construcțiile incidente o oferă „umplerii" golurilor de sens ale textului în varianta sa orală (de clarificare, lămurire a conținutului prin posibilitatea revenirii și / sau adăugirii de informații suplimentare, fapt imposibil în forma sa scrisă). Sunt surprinși diferiții marcatori enunțiativi, analiza oprindu-se, în special, asupra situațiilor de modalizare autonimică, funcția lor de structură parantetică, în sens pur sintactic, nemaifiind operantă, ci depășită în planul pragmatic-discursiv al enunțării.

2) Capitolul *Bârfa, ca fenomen discursiv* surprinde mecanismul de funcționare a bârfei, o „înclinație tipic balcanică spre statul la vorbă" (p. 146), din perspectiva articulării mai multor „voci". Cadrul teoretic în care Daiana Felecan încadrează analiza pragmalingvistică este același ca pentru capitolul anterior, Bahtin – Ducrot – Nølke – PolyphoniE, iar corpusul de (micro)texte care constituie sursa interpretării este publicația umoristică periodică „Academia Cațavencu". După ce face o tipologie a celor două forme pe care le ia bârfa

BDD-R233 © 2011 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-05 02:44:31 UTC)

în paginile publicației, „ca dezvăluire", și, respectiv, „ca divertisment", autoarea surprinde condițiile existenței acestui fenomen discursiv și determină următorii parametri: *sursa, conținutul, modul de difuzare, mijlocul de difuzare, obiectul comunicării și natura efectelor* (p. 151), bârfa fiind înscrisă, astfel, într-o (posibilă) schemă comunicațională a vorbirii.

Polifonia acestui tip de discurs este detectată la nivelul alternării discursului direct cu cel indirect, al citatului sub diferitele sale forme și efecte pragmatice multiple. Expresie a subiectivității insinuate, bârfa devine generatoare de *puncte de vedere* prin scindarea locutorului inițial (*i.e.* sursa originară a bârfei) în emițătorii ulteriori.

3) Capitolul următor este privit din perspectiva funcționării polifonice a *poreclei* („rezultat al poreclirii – caz particular al numirii", p. 179). Autoarea face distincția între *numire,* ca botezare (act performativ ce presupune un cadru instituționalizat, biserica, de exemplu) și *poreclire,* ca „act profan [...], anonim și subversiv", apărută în momentul în care numele instituțional este resimțit ca „neadecvat sau insuficient adaptat fondului (fonetico-)lexical al comunității respective" (p. 181).

Porecla, ca mecanism polifonic, antrenează mai multe „instanțe": *poreclitul*, generatorul unui (unor) punct(e) de vedere ce determină semantica poreclei, *poreclitorul, colportorul* și *utilizatorii poreclei*. În același timp, descifrarea și interpretarea poreclei „în cheie" polifonică implică mai multe puncte de vedere, identificabile la nivelul enunțului prin diferite mărci lingvistice ale *raportării*. Corpusul este realizat în comunități rurale din nord-vestul Transilvaniei (sate din județele Maramureș și Satu Mare).

Poreclele inventariate sunt clasificate în *analitice* – surprind caracteristici fizionomice ale celui poreclit (mărime, formă, culoare): *Hoaşpă, Turiță, Coșnițoi, Subțirica, Chelu, Căruntu, Negruțu*, în general, derivate substantivale pe o bază adjectivală sau nominală – și *sintetice*, derivate de la adjective calificative, care surprind o caracterizare generală a celui poreclit: *Bănos, Voluntaru'* sau care au la bază o metaforă „modelatoare" (p. 194): *Stalin, Moise, Artistu'*. *Metaporeclele* conțin porecle de origine etnică *(Turcu, Tătaru)* sau se referă la localitatea de proveniență (ori la spațiul geografic pe unde a umblat cel poreclit) *(Sălișteanu, Americanu')*. Numele de ocupații se pot „converti" în porecle ale celor care practică meseria respectivă: *Ceterașu, Sâtariu, Cotarcău*.

Studiul polifonic al funcționării poreclei pune în evidență o *opinie* a unui enunțiator, dar asumată / acceptată și statuată în cadrul unei comunități determinate.

BDD-R233 © 2011 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-05 02:44:31 UTC)

4) Ultimul subcapitol al Părții a II-a este destinat *parodiei*, formă de *„reproducere deliberat inexactă* a unei creații cu identitate precisă" (p. 203). Sunt prezentate teoriile asupra parodiei, de la cele *antice*, avându-i ca reprezentanți pe Aristotel și Quintilian, la cele (post)moderne: Genette, D. Sangsue sau L. Hutcheon. Autoarea reține modelul teoretic genettian, în care sunt vehiculate concepte naratologice, pe de o parte, *hiper- și hipotextualitatea, inter- și metatextualitatea*, pe de alta, parodicul fiind rezultatul de *transformare* în *regim ludic* a unui text sau a mai multora, textul „transformat" prin parodie grefându-se pe unul (unele) anterio(a)r(e) și/sau „dialogând" cu acesta (acestea). Sunt enumerate și tratate *relațiile în „și" ale parodiei* cu alte forme din sfera semanticii, cu care se află într-o relație de complementaritate: *parodicul și ludicul, parodicul și ironicul, parodicul și pastișa, parodicul și satiricul, parodicul și grotescul* (p. 206-207).

În concluzie, *Aspecte ale polifoniei lingvistice. Teorie și construcție* este o lucrare remarcabilă, scrisă foarte bine, care îmbină capacitatea de sinteză cu spiritul analitic, dovedește originalitate și maturitate științifică.

Autoarea pornește în demersul teoretic de la o bibliografie predominant franceză (sau la care are acces prin intermediul limbii franceze) – zonă în care, într-adevăr, s-a investigat mai mult, și cu rezultate remarcabile în domeniul polifoniei. Sursele bibliografice nu sunt nici „ornamentale", nici nu funcționează ca argument de autoritate, ci sunt invocate exact acolo unde este necesar, pentru a explica mecanismele de funcționare a unui fapt discursiv ce antrenează articularea polifonică a discursului. De altfel, Daiana Felecan și-a format o disciplină științifică admirabilă, vizibilă în modul de citare, de raportare critică la surse, de comparare și combinare a diferitor concepte și modele teoretice aparținând zonei lingvistice investigate. Fiecare capitol se încheie cu bibliografia consultată.

Avem convingerea că prezenta cercetare va stimula un „dialog" fertil cu alte lucrări în curs de apariție pe această temă și că va reprezenta un reper teoretic în bibliografiile de specialitate.

BDD-R233 © 2011 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-05 02:44:31 UTC)